

οὐ διαφέρει καὶ τὴν ὕλην ἐκείνην οὕτω τελειοῦσθαι τῇ εἴδει ἐκείνῳ, ὥστε μηδαμῶς ἐν τῷ οὐρανῷ παραμένειν τὸ πρὸς τὸ εἶναι δυνάμει, ἀλλὰ πρὸς τὸ ποῦ μόνον· καὶ ταύτη μόνον κοινωνοῦσιν ἢ ὕλη τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν στοιχείων, κατ' ἀναλογίαν δηλαδή, ὡς κοινωνοῦντα ἐν τῷ τοῦ δυνάμει λόγῳ ἀναλογικῶς.

3. Ὅτι ἔμπυρος οὐρανὸς συνδεδημιούργηται τῇ ἀνειδέῳ ὕλῃ, ἄνευ τινὸς δουλείας καὶ φθορᾶς καὶ μεταβολῆς ὧν, καὶ παντάπασι φωτεινός, οἷα καὶ πᾶσα ἡ σωματικὴ κτίσις μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔσται· ἔμπυρος δὲ οὐκ ἀπὸ τῆς καύσεως ἀλλ' ἀπὸ τῆς αἴγλης.

10 4. Ὅτι καὶ ὁ χρόνος τῇ ἀνειδέῳ συνδεδημιούργηται ὕλῃ· τέσσαρα γὰρ κοινῶς ὑπὸ πάντων λέγονται συγκτισθῆναι· ἡ ἀγγελικὴ κτίσις, ὁ ἔμπυρος οὐρανός, ἡ ἀνειδέος ὕλη τῶν κτισμάτων, καὶ ὁ χρόνος.

LXVII. Περὶ τοῦ ἔργου τῆς πρώτης ἡμέρας, ἡγουν περὶ φωτός.

16

1. Ὅτι τὸ φῶς κυρίως μὲν περὶ τοῦ σωματικοῦ λέγεται· ἐτέθη γὰρ πρώτως πρὸς τὸ σημαίνειν τὸ φανεροῦν τῇ τῆς ὀράσεως αἰσθήσει· ἐπομένως δὲ καὶ περὶ τῶν ἀσωμάτων· ἐξετάθη γὰρ ἐπὶ τὸ σημαίνειν πᾶν δηλωτικὸν κατὰ πᾶσαν γνῶσιν, ὡς καὶ τὸ ὄνομα τῆς ὀράσεως, ἐπὶ τῆς ὀρατικῆς αἰσθήσεως πρώτως τεθὲν διὰ τὸ βέβαιον καὶ ὑπερέχον τῆς τοιαύτης αἰσθήσεως, καὶ πρὸς τὴν κοινὴν γνῶσιν τῶν λοιπῶν αἰσθήσεων ὑπὸ τῆς συνηθείας ἐξήπλωται, ὡς ὅταν λέγωμεν· ἴδε πῶς ἐστὶν ἡδύ, ἢ πῶς εὐῶδες, ἢ θερμόν· καὶ περαιτέρω ἐπὶ τῶν νοητῶν, ὡς ἐν τῇ „μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται“. Ὅσον οὖν πρὸς τὸ σημαίνειν τὴν φανέρωσιν, κυρίως καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων λέγεται, εἰ καὶ ὅσον πρὸς τὴν αἰτίαν τῆς θέσεως, οὐ κυρίως.

2. Ὅτι οὐκ ἔστι σῶμα τὸ φῶς· δύο μὲν γὰρ σώματα ἀδύνατον ὁμοῦ εἶναι· τὸ δὲ φῶς ὁμοῦ ἐστὶ τῷ ἀέρι. Οὐκ ἐκ τοῦ τόπου μόνον, ἀλλὰ καὶ f. 288 ἐκ τῆς κινήσεως δηλόν, καὶ τοῦ λόγου ταύτης· | εἰ γὰρ ἦν σῶμα τὸ φῶς, τὸ φωτίζειν ἦν ἂν κίνησις τοπικὴ σώματος· οὐδεμία δὲ κατὰ τόπον κίνησις σώματος τινος ἀθρόον δύναται εἶναι διὰ τὸ πᾶν τὸ κατὰ τόπον κινούμενον ἀναγκαίως πρότερον εἰς τὸ τοῦ μεγέθους μέσον ἔρχεσθαι ἢ εἰς τὸ ἄκρον· ἢ δὲ λάμπει ἀθρόως γίνεται. Ἀδύνατον δὲ λέγειν, ὡς ἐν χρόνῳ μὲν γίνεται, ἀνεπαισθήτως δέ· ἐν μὲν γὰρ ἐλάττονι διαστήματι ἡδύνατ' ἂν λανθάνειν ὁ χρόνος· ἐν δὲ τοσοῦτῳ, οἷον τὸ ἀπ' ἀνατολῆς ἐπὶ δύσιν, οὐκ ἂν ἡδύνατο λανθάνειν· αὐτίκα γὰρ ἡλίου ὄντος ἐν τῇ τῆς ἀνατολῆς σημείῳ, ὅλον τὸ ἡμισφαίριον ὑπὲρ γῆς μέχρι τοῦ ἀντικειμένου σημείου φωτίζεται· ἔπειτα, ὅτι πᾶν σῶμα ἔχει κίνησιν φυσικὴν ὠρισμένην· ἢ δὲ τῆς λάμψεως κίνησις καὶ κυκλικὴ καὶ κατ' εὐθειαν ἐστίν.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς τὸ αὐτὸ φαίνεται. Εἰ γὰρ σῶμα ἦν, σκοτιζομένου τοῦ ἀέρος τῆ τοῦ φωτὸς ἀπουσία, διεφθείрет' ἂν τὸ τοῦ φωτὸς σῶμα, καὶ ἡ ἐκείνου ὕλη ἄλλο ἂν ἐδέχετο εἶδος, ὅπερ οὐ φαίνεται, εἰ μὴ τις λέγοι καὶ τὸ σκότος σῶμα εἶναι. Ἄλλ' οὐδὲ φαίνεται ἐκ τίνος γένοιτ' ἂν ὕλης τὸ τοσοῦτον σῶμα, ὃ τὸ ἡμισφαίριον καθ' ἡμέραν ὅ πληροῖ. Γελοῖον δὲ καὶ τὸ λέγειν διὰ μόνην τὴν τοῦ φωτίζειν ἀπουσίαν ὅλον τὸ σῶμα φθείρεσθαι. Εἰ δὲ λέγοι τις μὴ φθείρεσθαι ἀλλὰ τῷ ἡλίῳ συμπεριάγεσθαι καὶ δύνειν, τί ἂν εἴποι, ὅτι παρεντιθέντος σώματος τινος περὶ τὴν λαμπάδα, ὅλη ἡ οἰκία σκοτίζεται, καὶ οὐχ ὁράται τὸ φῶς συναθροιζόμενον περὶ τὴν λαμπάδα, οὐδὲ αὐτὴ μᾶλλον φαίνεται λάμπουσα ἢ ἐκ προσθήκης ἢ πρότερον.

3. Ὅτι τὸ φῶς ποιότης ἐστίν. Ὡς γὰρ ἡ θερμὴ ποιότης ἐστίν ἐνεργητικὴ, ἐπομένη τῷ οὐσιώδει τοῦ πυρὸς εἶδει, οὕτω καὶ τὸ φῶς ἐνεργητικὴ ἐστὶ ποιότης, ἐπομένη τῷ οὐσιώδει τοῦ ἡλίου εἶδει, ἢ ἄλλου τινὸς σώματος ἀφ' ἑαυτοῦ λάμποντος, εἴ τι τοιοῦτον ἐστίν· σημεῖον δέ· αἰ γὰρ τῶν διαφόρων ἀστρῶν ἀκτίνες διάφορα ποιοῦσι ἀποτελέσματα κατὰ τὰς διαφόρους τῶν σωμάτων φύσεις.

4. Ὅτι δεόντως ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ παρήχθαι εἴρηται· οὐ γὰρ χωρὶς ἀδύνατον ἡμέραν εἶναι, ἔδει τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ γενέσθαι· φωτὸς δὲ ἄνευ ἀδύνατον ἡμέραν εἶναι. Ἄλλως τε τὴν τῆς σοφίας τάξιν οὕτως ἔδει φανῆναι, ὥστε πρῶτον τῶν τῆς διακρίσεως ἔργων παραχθῆναι τὸ φῶς ὡς τοῦ πρώτου σώματος εἶδος, καὶ ὡς κοινότερον· κοινωνεῖ γὰρ κατὰ τοῦτο τοῖς ὑποκάτω σώμασι τὰ ἄνω.

Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ Βασίλειος ἐν τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ δημιουργηθῆναι λέγει τὸν ἥλιον, τὰς δὲ πρὸ αὐτῆς ἡμέρας καὶ νύκτας γίνεσθαι οὐ τῇ τοῦ ἡλίου κινήσει, ἀλλ' ἐξαπλώσει καὶ συστολῇ τοῦ φωτὸς. Αὐγουστίνος δὲ φησι μηδεμίαν εὐλογον εἶναι ἂν τότε αἰτίαν τοῦ οὕτω γίνεσθαι, οὐπω τῶν ζώων ὄντων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἔδει ταῖς ὀψεσι τοῦτο ὑπηρετεῖσθαι, καὶ οὐδ' ἐν τῇ τοῦ φωτεινοῦ σώματός ἐστι φύσει τὸ ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ συστέλλειν τὸ φῶς· θαύματι δὲ δυνατόν τοῦτο γίνεσθαι. Ἐν δὲ τῇ πρώτῃ τῆς φύσεως συστάσει οὐ ζητεῖται θαῦμα, ἀλλ' ὅπερ ἡ τῶν πραγμάτων ἔχει φύσις. Διὸ δεῖ λέγειν, ὅτι διττὴ ἐστὶν ἡ ἐν τῷ οὐρανῷ κίνησις, μία μὲν κοινὴ ὅλη τῷ οὐρανῷ, ἣτις ἡμέραν ποιεῖ καὶ νύκτα, καὶ αὕτη δοκεῖ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ γενέσθαι· ἄλλη δέ, ἣ γίνεται διάφορος διὰ τῶν διαφόρων σωμάτων, καθ' ἃς κινήσεις γίνεται ἡ πρὸς ἀλλήλας διαφορὰ τῶν ἡμερῶν καὶ μηνῶν καὶ ἐτῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ μόνης τῆς διακρίσεως τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, τῆς διὰ τῆς κοινῆς κινήσεως γινόμενης, γίνεται μνήμη· ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ, τῆς διαφορᾶς τῶν ἡμερῶν καὶ μηνῶν καὶ ἐνιαυτῶν, ὡς δταν λέγῃ· „Καὶ ἔστωσαν εἰς καιροὺς καὶ ἡμέρας καὶ ἐνιαυτούς“, ἣτις διαφορὰ γίνεται διὰ τὰς ἰδίας κινήσεις. Φησὶ δὲ

καὶ ὁ Διονύσιος, ὅτι ἦν ἤδη ἡ τοῦ ἡλίου οὐσία, καὶ εἶχε κοινῶς φωτιστικὴν δύναμιν· μετὰ δὲ τοῦτο δέδοται αὐτῷ δύναμις εἰδικὴ καὶ ὠρισμένη πρὸς τὰ μερικὰ ἀποτελέσματα.

6 LXVIII. — Περὶ τοῦ ἔργου τῆς δευτέρας ἡμέρας.

1. Ὅτι ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ γεγένηται τὸ στερέωμα· „Γενηθήτω γάρ, φησί, στερέωμα“· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάγει· „Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ πρωΐ, ἡμέρα δευτέρα“. Τί δ' ἂν εἴη τοῦτο; Ὁ μὲν θεὸς Χρυσόστομος τὸν αὐτὸν οὐρανὸν νοεῖ καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τῆς πρώτης ἡμέρας καὶ ἐν τῷ τῆς δευτέρας·
 10 εἰπὼν γάρ· „Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν“, ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἶπεν ὁ Μωϋσῆς, φησὶν· εἶτα ἐξήπλωσεν, ὡσπερ ἂν εἴ τις εἴποι· οὗτος ὁ οἰκοδόμος τήνδε τὴν οἰκίαν ἐποίησεν, εἶτα προσθεῖη ἐπεξεργαζόμενος καὶ μερίζων, ὅτι πρῶτον ἐποίησε τὸν θεμέλιον, εἶτα τὰ λοιπά. Αὐγουστίνος δὲ τῷ πρώτῳ τῷ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ λεγομένῳ οὐρανῷ τὴν
 15 ἀσώματον φύσιν νοεῖ ἀνείδεον οὐσαν, τῷ δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸν σωματικὸν οὐρανόν. Βῆδης δὲ καὶ Στράβων τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ λέγουσι γενέσθαι τὸν ἔμπυρον, τῇ δὲ δευτέρᾳ τὸν ἀστρῶν. Ὁ δὲ Διαμασκηνὸς τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ σφαιρικὸν τινα οὐρανὸν λέγει γενέσθαι ἀστρῶν χωρὶς, περὶ οὗ οἱ φιλόσοφοι διαλέγονται, αὐτὸν εἶναι λέγοντες τὴν ἐνάτην σφαῖραν
 20 καὶ τὸ πρῶτον κινητόν, ὃ κινεῖται τῇ καθημέραν κινήσει· τῷ δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ γενομένῳ στερεώματι τὸν ἀστρῶν οὐρανὸν νοεῖ. Καθ' ἑτέραν δὲ ἐξήγησιν ὁ μὲν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ γεγενημένος ὁ κατηστερισμένος ἐστίν, τῷ δὲ στερεώματι τὸ τοῦ ἀέρος νοεῖται διάστημα, ὅπερ ὁμωνύμως οὐρανὸς λέγεται, καὶ διὰ τοῦτο ἐπισεσημασμένως πρὸς τὸ τὴν ὁμωνυμίαν δηλῶσαι
 25 λέγεται ὅτι ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν, ὡς ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, ἐπεὶ ἡμέρα ἀντὶ τοῦ διαστήματος τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὥρων τίθεται.

Ἄλλοι φασίν, ὡς περὶ τοῦ αὐτοῦ οὐρανοῦ ἐν δυσὶν ἡμέραις τὸν λόγον ποιεῖται· ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὡς δημιουργουμένου, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ὡς
 30 μορφουμένου τρόπῳ τινί· ὃ καὶ περὶ τοῦ φωτὸς Διονύσιος εἶρηκεν τοῦ ἡλιακοῦ, ὅτι ἐν ταῖς τρισὶν ἡμέραις, ἀμόρφωτον ἦν, ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ εἶδοπεποιήται.

Ἄλλὰ βέλτιόν ἐστι λέγειν, ὅτι στερέωμα οὐκ ἐν ᾧ τὰ ἄστρα πέπηγεν, ἀλλ' ἐκεῖνο τοῦ ἀέρος τὸ μέρος, ὃ πυκνοῦται εἰς τὰ νέφη, στερέωμα καλούμενον διὰ τὴν ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει πυκνότητα τοῦ ἀέρος· τὸ γὰρ πυκνὸν καὶ ναστὸν σῶμα πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ μαθηματικοῦ λέγεται. Κατὰ ταύτην γὰρ τὴν ἐξήγησιν οὐδεμιᾶ δόξῃ ἔπεται ἐναντίον· ταύτην καὶ Αὐγουστίνος ἐπαινεῖ ὡς καὶ τῇ πίστει συμφωνοῦσαν καὶ πιθανωτέραν.

2. Ὅτι ὕδατά εἰσιν ὑπὲρ τὸ στερέωμα· „Διεχώρισε γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὰ ὑπὲρ τὸ στερέωμα ὕδατα τῶν ὑπὸ τὸ στερέωμα ὑδάτων“.

Ἰστέον οὖν, ὅτι ἡ τῆς Γραφῆς αὐθεντεία, κατὰ Αὐγουστίνον, πάσης ἀνθρωπίνης εὐφυΐας καὶ ἐπιστήμης μείζων ἐστίν· διὸ εἶναι ἐκεῖ ὕδατα οὐδαμῶς ἀμφιβάλλειν χρή· ὅποια δὲ εἰσιν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον πάντες ὁδοξάζουσιν. Ὁ μὲν γὰρ Ὁριγένης ἀσωμάτους οὐσίας εἶναι ταῦτά φησιν, διὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς καὶ ἐν Δανιὴλ εἰρημένον, ὡς τῶν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ὑδάτων αἰνούντων ἢ εὐλογοῦντων τὸ ὄνομα Κυρίου, πρὸς ὃ φησιν ὁ Βασίλειος αἶνον ὑδάτων εἶναι τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀναπεμπομένην τῷ δημιουργῷ δόξαν, ἐπειδὴν νουεχῶς εἰς τὰ ὕδατα βλέπωσιν, οἷα καὶ περὶ πυρὸς καὶ χαλάζης καὶ τῶν ὁμοίων λέγεται, ἃ δῆλον ὡς οὐκ εἰσὶ λογικὰ καὶ νοερά κτίσματα. Σωματικῶν τοίνυν ὄντων, εἰ μὲν ὁ κατηστερισμένος οὐρανὸς νοοῖτο διὰ τοῦ στερεώματος ἐκ τῆς τῶν τεσσάρων στοιχείων φύσεως ὧν, καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ὕδατα τοῖς στοιχειακοῖς ὕδασι τῆς αὐτῆς εἰσὶ φύσεως, ὥσπερ ἄλλης φύσεως νοουμένου, καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ὕδατα οὐχ ὁμοειδῆ ἔσται τοῖς ὑποκάτω· εἰ δὲ ἄλλος οὐρανὸς ὑδατώδης διὰ τὸ διαφανὲς μόνον ὑπὲρ τὸν κατηστερισμένον ὧν, τότε τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ὕδατα οὐκ ἔσονται τῆς φύσεως τῶν στοιχειακῶν ὑδάτων. Εἰ δὲ νοοῖτο τὸ τοῦ ἀέρος μέρος, ἐν ᾧ τὰ νέφη συνίστανται, τότε ὕδατά εἰσιν ἐκεῖ, ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων ἀναλυομένων μετεωριζόμενα ὑπὲρ ἄλλο τι τοῦ ἀέρος μέρος, ἐξ ὧν γεννῶνται οἱ ὑετοί· τὸ γὰρ ὑπ' ἐνίων λεγόμενον, ὅτι τὰ εἰς ἀναθυμιάσιν ἀναλυόμενα ὕδατα ὑπὲρ τὸν κατηστερισμένον οὐρανὸν ἀνάγονται, ἀδύνατον παντελῶς διὰ τὴν τοῦ οὐρανοῦ στερεότητα καὶ διὰ τὸ μεταξὺ εἶναι τὴν τοῦ πυρὸς χῶραν, ὑφ' ἧς ἀνηλίσκοντ' ἄν. Δῆλον δὲ ὅτι αἱ τοιαῦται ἀναθυμιάσεις οὐδὲ μέχρι κορυφῆς ὄρων τινῶν ἐξικνοῦνται.

3. Ὅτι τὸ στερέωμα διαχωρίζει ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος, οὐχ ὡς ποιητικὸν τῆς διαιρέσεως αἴτιον, ἀλλ' ὥσπερ ὄρος ἀμφοτέρων τῶν ὑδάτων, ὅπως ἂν νοοῖτο τὸ στερέωμα κατὰ τὰς προειρημένας δόξας περὶ αὐτοῦ, εἴτε ὁμοειδῶν ὄντων τῶν ὑδάτων καὶ τῷ στερεώματι χωριζομένων, ὅτι τὰ μὲν ὑπὲρ αὐτὸ κινουνται, τὰ δὲ ὑπ' αὐτὸ ἡρεμεῖ· εἴτε ἀνομοειδῶν ὄντων, ὡς τὸν οἰκεῖον τῇ φύσει τρόπον ἑκατέρων ἐχόντων, τῶν μὲν κουφοτέρων ὑπὲρ τὸ στερέωμα, τῶν δὲ βαρυτέρων ἐν τῷ ὑπ' αὐτὸ καὶ κατωτέρῳ τόπῳ. Ἐνιοὶ δὲ διὰ τῶν ὑδάτων τὴν ἀνείδεον ὕλην νοοῦσιν, ἄλλοι τὰ διαφανῆ πάντα σώματα.

4. Ὅτι οὐχ εἷς ἐστὶν οὐρανὸς μόνος, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον· „Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν“.

Ἰστέον δὲ, ὅτι ὁ μὲν Χρυσόστομος ἓνα μὲν μόνον οὐρανὸν εἶναι λέγει,

1 Gen. 1, 7 Les mots ὥσπερ ἄλλης — τοῖς ὑποκάτω dans la marge supérieure A 86 Ps. 148, 4

τὸ δὲ πληθυντικὸν ὄνομα τῷ ἰδιώματι τῆς Ἰουδαίων γλώττης ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ Βασίλειος καὶ ὁ Δαμασκηνὸς αὐτῷ ἐπόμενος πλείους οὐρανοὺς εἶναι φασιν. Ἀλλὰ πρὸς ἀκριβεστέραν εἶδησιν τοῦ ζητήματος εἰδέναι δεῖ, ὅτι ὁ οὐρανὸς τριχῶς ἐν ταῖς γραφαῖς λέγεται· ποτὲ μὲν γὰρ φύσει λέγεται
 5 καὶ κυρίως, καὶ κατὰ τοῦτο λέγεται οὐρανὸς σῶμά τι ὑπερηρμένον καὶ φωτεινὸν ἐνεργείᾳ, ἢ δυνάμει, καὶ φύσει ἄφθαρτον· καὶ κατὰ τοῦτο ὑπόκεινται τρεῖς οὐρανοί, ὁ μὲν πρῶτος, παντελῶς φωτεινός, ὃν καλοῦσι
 f. 240 πυρινόν· δεῦτερος, τὸ παντάπασι διαφανές, ὃ καλοῦσιν | ὑδατῶδες ἢ κρυστάλλινον· ὁ τρίτος, ἐν μέρει μὲν διαφανής, ἐν μέρει δὲ φωτεινὸς ἐνεργείᾳ, ὃν καλοῦσιν ἀστρῆον οὐρανόν, ὃς καὶ εἰς ὀκτὼ σφαίρας διαιρεῖται,
 10 τουτέστι τὴν τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων καὶ τὰς ἑπτὰ σφαίρας τῶν πλανωμένων, ἃς δυνατὸν ὀκτὼ λέγειν οὐρανοὺς. Δεύτερον δὲ τρόπον λέγεται οὐρανὸς κατὰ μετοχὴν ἰδιότητός τινος οὐρανίου σώματος, τουτέστιν ὕψους ἢ λαμπρότητος, δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ, καὶ οὕτω τὸ διάστημα ὅλον, ἕπερ
 15 ἐστὶ μεταξύ τῶν τε ὑδάτων καὶ τῆς σεληναίας σφαίρας, ἓνα οὐρανὸν ὁ Δαμασκηνὸς ὑποτίθησιν, ἀέριον οὐρανὸν ὀνομάζων αὐτόν, καὶ οὕτω κατ' αὐτόν τρεῖς εἰσὶν οὐρανοί, ἀέριος, ἀστρῆος καὶ ἄλλος ὑψηλότερος, εἰς ὃν ὁ Ἀπόστολος λέγεται ἀρπαγῆναι. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ διάστημα δύο περιέχει στοιχεῖα, πυρὸς δηλαδὴ καὶ ἀέρος, καὶ ἐν ἑκατέρῳ τούτων ὑψηλοτέρα καὶ ταπει
 20 νοτέρα λέγεται χώρα· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ῥαβάνος εἰς τέσσαρα διεῖλεν ἐκεῖνον τὸν οὐρανόν· τὴν μὲν ἄκραν τοῦ πυρὸς χώραν πύρινον ὀνομάζων οὐρανόν· τὴν δὲ ταπεινοτέραν, Ὀλυμπον, ἀφ' ὕψους τινὸς ὄρους Ὀλύμπου καλουμένου· πάλιν τὴν ἄκραν τοῦ ἀέρος χώραν αἰθέριον οὐρανὸν ὀνομάζει διὰ τὴν ἔκκαυσιν, τὴν δὲ ταπεινοτέραν, ἀέριον· καὶ οὕτω τῶν τεσσάρων
 25 τούτων οὐρανῶν τοῖς ἀνωτέρω τρισὶ συναριθμουμένων, γίνονται κατὰ τὸν Ῥαβάνον ἐν τῷ παντὶ ἑπτὰ σωματικοὶ οὐρανοί. Τρίτον δὲ τρόπον λέγεται οὐρανὸς μεταφορικῶς, καὶ οὕτως ἐνίοτε καὶ αὐτὴ ἡ ἀγία Τριάς λέγεται οὐρανὸς διὰ τὸ ἀσώματον ὕψος καὶ φῶς, περὶ οὗ οὐρανοῦ νοεῖται τισὶ τὸ „ἀναβήσομαι εἰς τὸν οὐρανόν“, τῷ διαβόλῳ εἰρημένον, τουτέστιν εἰς τὴν
 30 θεῖαν ἰσότητα· ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, ἐν οἷς ἡ ἀνταπόδοσις τῶν δικαίων διὰ τὴν ὑπεροχὴν οὐρανοὶ ὀνομάζονται, ὅπου λέγεται· „Ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς“· ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ τρία γένη τῶν ὑπερφυῶν θεωριῶν, τουτέστι τὸ σωματικόν, τὸ φανταστικόν καὶ τὸ νοερόν, τρεῖς οὐρανοὶ ὀνομάζονται· περὶ ὧν φησιν Αὐγουστίνος, ὡς ἐπὶ τὸν τρίτον
 35 τοῦτον οὐρανὸν ὁ Παῦλος ἠρπάγη.

LXIX. — Περὶ τοῦ ἔργου τῆς τρίτης ἡμέρας.

f. 240^v 1. Ὅτι ἡ συναγωγὴ τῶν ὑδάτων ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγένετο, | τῆς ἀμορφίας τοῦ ἐσχάτου σώματος, ὃ ἐστὶν ἡ γῆ, ἣν ἐν τῷ κεκαλύφθαι τοῖς

32 ὑμῶν corrigé de ἡμῶν A

ὕδασιν εἶχεν, λελυμένης τῆ ἀποχωρήσει τῶν ὑδάτων, ὥστε τὴν μὲν μόρφωσιν τοῦ ἄνω σώματος γενέσθαι τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ, ἐν ἣ καὶ δι' ἧς καὶ ἡ τοῦ χρόνου διάκρισις γέγονε τῆ ἡμέρᾳ καὶ τῆ νυκτί· τῆ δὲ δευτέρᾳ τὴν τοῦ μέσου σώματος γενέσθαι μὀρφωσιν, τούτεστι τὸ ὕδωρ, διάκρισιν τινὰ καὶ τάξιν λαβὸν διὰ τοῦ στερεώματος, τῆ δὲ τρίτῃ τὴν τῆς γῆς μὀρ- 6
 φωσιν, περὶ ἧς πρότερον μὲν ἐλέγετο, ὅτι ἀόρατος ἦν, ὕστερον δὲ· „Ὁφθῆτω ἡ ξηρά“, ὡς εἰ φυσικὸν ἦν πανταχόθεν τὸ ὕδωρ εἶναι περὶ τὴν γῆν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν ἐδέησεν εἶναι τι μέρος τῆς γῆς ὑδάτων ἀπηλλαγμένον, τῆς θείας τοῦτο πεποιηκυίας δυνάμεως.

Ἰστέον δὲ, ὅτι ὅπου ἂν λέγηται ἐκάλεσεν, ὀνόματος ὁμωνυμία δη- 10
 λούται· οὕτω γὰρ ἐκάλεσε τὸ φῶς ἡμέραν, διότι τὸ τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν διάστημα κυρίως ἡμέρα καλεῖται, καθὼς λέγεται· „Ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία“· ὁμοίως καὶ ὅτι τὸ στερέωμα ἐκάλεσεν οὐρανόν, ἐπεὶ οὐρανὸς λέγεται μάλιστα τὸ πρώτως κτισθέν· ὁμοίως καὶ ἐνταῦθα τὴν ξηράν, τούτεστι τὸ τῶν ὑδάτων ἀπηλλαγμένον μέρος, ἐκάλεσε 15
 γῆν, ὡς ἀντιδιηρημένην τῆ θαλάσσης, καίτοι κοινῶς ἡ σύμπασα γῆ καλεῖται, εἴτε καλύπτοιο ὕδασιν, εἴτε μή· νοεῖται γὰρ ἐπὶ πάντων ὁμοίως τούτων τῷ ἐκάλεσεν, ὅτι δέδωκε φύσιν ἢ ιδιότητα ὡσθ' οὕτω δύνασθαι καλεῖσθαι.

2. Ὅτι τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ τὰ φυτὰ παρήχθη, ὡσπερ τῆς κατὰ τὸ 20
 ἀόρατον ἀμορφίας τῆ γῆ οὕτω καὶ τῆς κατὰ τὸ κατασκευάστον λυθῆναι ὀφειλούσης. Ἐκείνη μὲν οὖν λέλυται τῆ τῶν ὑδάτων ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ἀποχωρήσει πρὸς τὰ κοῖλα· αὕτη δὲ τῷ ἐκ τῶν φυόντων, ἐπενδυόντων πῶς αὐτὴν κόσμῳ, τελείων τῶν εἰδῶν τῶν φυτῶν παραχθέντων, ἐξ ὧν τὰ τῶν ἄλλων σπέρματα ἀνεφύησαν ἂν ἔνεκα τοῦ τῆς διαδοχῆς ἔργου. 25

LXX. — Περὶ τοῦ ἔργου τῆς τετάρτης.

1. Ὅτι τὰ φῶτα ἐν τῆ τετάρτῃ παρήχθησαν, ὡς τὸ γράμμα τῆς Γενέσεως λέγει. Δεῖ μέντοι νοεῖν, ὅτι τῆ μὲν πρώτῃ παρήχθησαν κατὰ τὴν κοινήν τοῦ φωτὸς φύσιν, τῆ δὲ τετάρτῃ ἀπεδόθη αὐτοῖς ὠρισμένη τις 30
 δύναμις πρὸς ἀποτελέσματα ὠρισμένα. Ὁρῶμεν γὰρ τινὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐκ τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων ὄντα, τινὰ δὲ ἐκ τῶν τῆς σελήνης, οὕτω δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων· καὶ διὰ τοῦτο | φησιν ὁ Διονύσιος, ὅτι τὸ τοῦ f. 241
 ἡλίου φῶς ἐξ ἀρχῆς ἀνειδέον ἦν, τῆ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ εἰδοποιήθη, οὐ τῷ οὐσιώδει δηλαδὴ εἶδει, ἀλλὰ ὑποδοχῇ δυνάμεων ὠρισμένων, διὰ τοῦτο 35
 μηδὲ ἀπ' ἀρχῆς αὐτῶν γενέσθαι μνήμην, ἀλλὰ μόνον τῆ τετάρτῃ· τότε γὰρ τι λέγεται γεγενῆσθαι, ὅταν τὴν ὀφειλομένην τῆ φύσει τελειότητα λάβῃ· ἢ, ὡς ὁ Χρυσόστομος λέγει, ἵνα διὰ τούτου τῆς εἰδωλολατρίας εἰς τὸν λαὸν ἀπαγάγῃ ὁ Μωϋσῆς, δεικνὺς τὰ ἄστρα μὴ εἶναι θεοὺς, ὅπερ ὑπετόπασαν ἂν, εἰ ἀπ' ἀρχῆς αὐτοὺς ἔλεγε γεγενῆσθαι.

2. Ὅτι αἰτία τῆς τῶν φωστήρων παραγωγῆς ἢ τῶν ἀνθρώπων ὑπηρεσία, ὡς λέγεται ἐν τῷ τετάρτῳ τοῦ Δευτερονομίου· „Μήπου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπάρας πρὸς τὸν οὐρανόν, ἴδε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πλανηθεὶς προσκυνήσης ἀστροῖς καὶ λατρεύσης, ἃ πεπεποίηκε Κύριος ὁ Θεός σου εἰς ὑπηρεσίαν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν“. Ἡ δὲ ὑπηρεσία ἐκφαίνεται τριπλῶς ἐν τῷ τῆς Γενέσεως γράμματι· πρώτη μὲν κατὰ τὴν ὄψιν, ἣτις ὁδηγεῖ εἰς τὰ ἔργα, καὶ ἄλλως χρησιμεύει πρὸς τὸ τὰ ὄντα γινώσκειν· καὶ διὰ τοῦτό φησιν, „ὥστε λάμπειν ἐν τῷ στερεώματι“· δευτέρα, διὰ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν καιρῶν, οἷς ὁ πόνος ἀναιρεῖται καὶ ἡ ἰσχὺς συντηρεῖται καὶ τὰ τῆ τροφῆ ἀναγκαῖα ἀνίσχει, ἃ οὐκ ἂν ἦσαν, εἰ ἀεὶ θέρος ἦν, ἢ χειμῶν· καὶ διὰ τοῦτό φησιν, „ὥστε εἶναι εἰς καιροὺς καὶ ἡμέρας καὶ ἐνιαυτούς“· τρίτη, διὰ τὸ λυσιτελὲς τῶν συμβολαίων καὶ τῶν ἔργων, καθόσον ἐκ τῶν οὐρανίων φωστήρων αἰθρίας ἢ ἐπομβρίας σημεῖα λαμβάνομεν, ἃ ἐπιτήδεια ταῖς διαφόροις τῶν ἀνθρώπων 10 πραγματείαις· καὶ διὰ τοῦτό φησιν, „ὥστε εἶναι εἰς σημεῖα“.

Εἰσι δὲ σημεῖα τῶν σωματικῶν μεταβολῶν, ἀλλ' οὐ τῶν τοῦ αὐτεξουσίου ἠρτημένων· εἶπε δὲ σημεῖα μᾶλλον ἢ αἰτίας, ἵνα τὴν πρόφασιν τῆς εἰδωλολατρείας ἀνέλῃ.

3. Ὅτι οἱ φωστήρες τοῦ οὐρανοῦ οὐκ εἰσὶν ἔμψυχοι· ἀφειμένων γὰρ 20 τῶν δοξῶν τῶν φιλοσόφων, ὧν ὁ μὲν Ἀναξαγόρας μύδρον εἶπεν εἶναι τὸν ἥλιον, διὸ καὶ κατεψηφίσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· οἱ δὲ Πλατωνικοὶ αὐτόν τε καὶ τὰ ἄλλα οὐράνια ἔμψυχα ὑπετίθεντο, τὴν ἐκκλησιαστικὴν δόξαν σκοπητέον τίς ἐστίν. Ὁ μὲν οὖν Ὀριγένης ἔμψυχα εἶπεν, ἀλλὰ καὶ Ἰερώνυμος συνδοξάζειν αὐτῷ δοκεῖ. Βασίλειος δὲ καὶ Δαμασκηνὸς ἰσχυρίζονται 25 μὴ εἶναι ἔμψυχα. Αὐγουστίνος δὲ ἐν ἀμφιβόλῳ κατέλιπε, μηδετέρωθι φανερώς ῥέπων.

f. 241 v Δεῖ τοίνυν θεωρεῖν, ὡς ἡ τῆς ψυχῆς | καὶ τοῦ σώματος ἔνωσις διὰ τὴν ψυχὴν ἐστίν, οὐ διὰ τὸ σῶμα· οὐ γὰρ διὰ τὴν ὕλην τὸ εἶδος, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν. Ἡ δὲ φύσις καὶ δύναμις τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς ἐνεργείας κατα- 30 λαμβάνεται, τρόπον τινὰ καὶ τέλους ὄντος αὐτῆς· εὐρίσκεται γὰρ τὸ σῶμα ἀναγκαῖον πρὸς τινὰ ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς, ἣτις μεσιτεύοντος πληροῦται τοῦ σώματος· ὃ δῆλον ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς θρεπτικῆς καὶ αἰσθητικῆς ψυχῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἀνάγκη τὰς τοιαύτας ψυχὰς ἐνοῦσθαι σώμασιν. Ἐνέργεια δὲ τις ἄλλη τῆς ψυχῆς οὐκ ἐνεργεῖται μὲν μεσιτεύοντος σώματος, 35 χορηγεῖται δ' ὁμῶς αὐτῇ βοήθειά τις ἐκ τοῦ σώματος, ὡσπερ διὰ τοῦ σώματος τῆ λογικῆ ψυχῆ τὰ φαντάσματα, ὧν δεῖται πρὸς τὸ νοεῖν. Ὅθεν καὶ τὴν τοιαύτην ψυχὴν ἀναγκαῖον ἐνοῦσθαι τῷ σώματι διὰ τὴν ταύτης ἐνέργειαν, εἰ καὶ συμβαίνει ταύτην χωρίζεσθαι. Ἀλλ' οὔτε αἱ θρεπτικαὶ

ἐνέργειαι ἀρμόττουσι τῷ οὐρανίῳ σώματι, τὸ τρέφειν δηλαδὴ καὶ αὔξειν καὶ γεννᾶν, ἀφθάρτῳ κατὰ φύσιν ὄντι, οὔτε αἰ αἰσθητικά· αἰ γὰρ αἰσθήσεις ἐπὶ τῇ ἀφῆ ἴδρυνται, ἥτις ἐστὶ τῶν στοιχειακῶν ποιοτήτων καταληπτική· πάντα γὰρ τὰ ὄργανα τῶν αἰσθητικῶν δυνάμεων ὠρισμένην ἀναλογίαν ζητοῦσιν κατὰ τινὰ μίξιν τῶν στοιχείων, ὧν τῆς φύσεως ἐξηρημένα ὑπό- 5 κεινται τὰ οὐράνια· λοιπαὶ δὲ, ἢ τοῦ νοεῖν καὶ κινεῖσθαι ἐνέργεια· τὸ γὰρ ἐφίεσθαι καὶ τῷ νῷ καὶ τῇ αἰσθήσει ἐστὶν ἐπόμενον· ἀλλ' ἢ νοερά ἐνέργεια μὴ διὰ σώματος πληρουμένη οὐ δεῖται σώματος, εἰ μὴ καθόσον διὰ τῶν αἰσθήσεων αὐτῇ προσάγονται τὰ φαντάσματα· αἰ δὲ τῆς αἰσθη- 10 τικῆς ψυχῆς ἐνέργειαι τοῖς οὐρανίοις σώμασιν οὐκ ἀρμόζουσιν, ὥστε τῆς νοεράς εἵνεκα ἐνεργείας οὐκ ἂν ἠνώθη σώματι τῷ οὐρανίῳ ἢ ψυχῇ. Πρὸς δὲ τὸ κινεῖν οὐκ ἀνάγκη ὡς εἶδος ἐνοῦσθαι τὴν ψυχὴν σώματι, ἀλλὰ κατὰ δυνάμεως ἐπαφῆν, ὡς τὸ κινεῖν ἐνοῦται τῷ κινουμένῳ. Καὶ οἱ Πλατωνικοὶ δὲ κατὰ μόνην τὴν τῆς δυνάμεως ἐπαφῆν ὑπετίθεντο τοῖς 15 σώμασι τὰς ψυχὰς ἐνοῦσθαι.

Ἔστι δὲ τὰ οὐράνια σώματα ὑπὸ τινος νοεράς κινεῖνται δυνάμεως, καὶ οὐ μόνον ὑπὸ τῆς φύσεως, ὡς τὰ βαρέα καὶ κοῦφα, δηλον ἐκ τοῦ τὴν φύσιν πρὸς ἓν μόνον κινεῖν, ὃ λαβοῦσα ἡρεμεῖ. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τῶν οὐρανίων οὐ φαίνεται· ὅθεν δηλον ὑπὸ τινος νοεράς φύσεως αὐτὰ κινεῖσθαι. Οὕτως οὖν δηλον ὅτι τὰ οὐράνια σώματα οὐκ εἰσὶν ἐμψυχα τῷ τῶν ζώων τρόπῳ 20 καὶ τῶν φυτῶν, ἀλλ' ὁμωνύμως, ὥστε μεταξὺ τῶν τιθέντων αὐτὰ ἐμψυχα καὶ τῶν ἄψυχα οἰομένων κατὰ τὴν φωνὴν εἶναι τὸ διάφορον, οὐ κατὰ τὸ πρᾶγμα.

LXXI. — Περὶ τοῦ ἔργου τῆς πέμπτης ἡμέρας.

f. 242

Ὡσπερ ἐν ταῖς τρισὶ τῆς διακρίσεως ἡμέραις ἡ μέση, τουτέστιν ἡ δευτέρα, καταλογίζεται εἰς τὴν τοῦ μέσου σώματος διάκρισιν, τουτέστι τοῦ ὕδατος, οὕτω καὶ τῶν εἰς τὴν διακόσμησιν ἀποταχθεισῶν λοιπῶν τριῶν ἡ μέση, τουτέστιν ἡ πέμπτη, ἀποδίδεται τῇ διακοσμήσει τοῦ μέσου 30 τῇ τῶν πτηνῶν καὶ ἰχθύων παραγωγῇ.

LXXII. — Περὶ τοῦ ἔργου τῆς ἕκτης.

Ὡσπερ ἐν τῇ πέμπτῃ τὸ μέσον σῶμα κοσμεῖται καὶ ἀνταποκρίνεται τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ, οὕτως ἐν τῇ ἕκτῃ κοσμεῖται τὸ ἔσχατον σῶμα, τουτέστιν ἡ γῆ, τῇ παραγωγῇ τῶν χερσαίων ζώων, καὶ ἀνταποκρίνεται τῇ 35 τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ καθ' ἑκατέραν γίνεται μνήμη τῆς γῆς.

LXXIII. — Περὶ τῶν ἀνηκόντων τῇ ἐβδόμῃ.

Ἔστι ἡ συμπλήρωσις τῶν θείων ἔργων ἐπιγράφεται τῇ ἐβδόμῃ ἡμέρᾳ· διπλῆ γὰρ ἐστὶν ἡ ἐκάστου πράγματος τελειότης, πρώτη μὲν καθ' ἣν τὸ 40

πρᾶγμα τέλειόν ἐστιν, ἥτις ἐκ τῆς τῶν μερῶν ἀρτιότητος ἀνακύπτει· δευτέρα δὲ τελειότης ἐστὶ τὸ τέλος· τὸ δὲ τέλος ἢ αὐτὴ ἢ ἐνέργεια ἐστίν, ὡσπερ τοῦ κιθαριστοῦ τέλος τὸ κιθαρίζειν, ἢ ἄλλο τι ἐφ' ὅπερ ἀφικνεῖται διὰ τῆς ἐνεργείας, ὡσπερ τοῦ οἰκοδόμου τέλος ἐστὶν ἢ οἰκία, ἣν ποιεῖ τῷ οἰκοδομεῖν. Ἡ δὲ πρώτη τελειότης αἰτία ἐστὶ τῆς δευτέρας· τὸ γὰρ εἶδος ἀρχὴ τῆς ἐνεργείας ἐστίν. Ἡ μὲν οὖν ἐσχάτη τελειότης καὶ τὸ τοῦ παντός τέλος ἢ τελεία τῶν ἀγίων μακαριότης ἐστίν, ἢ ἐστὶν ἐν τῇ ἐσχάτῃ τοῦ αἰῶνος συντελεία· ἢ δὲ πρώτη, ἢ συνισταμένη ἐν τῇ τοῦ ὄλου ἀκεραιότητι, ἐν τῇ πρώτῃ γέγονε τῶν ὄντων γενέσει. Τοῦτο δὲ ἀποδέδοται τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ, ὡσπερ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ σαρκώσει ἢ τῆς χάριτος τελείωσις, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην· „Ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο“.

Ἰστέον δὲ ὅτι οὐδὲν πάντῃ καινὸν ὑστερον γέγονεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἀμηγέπη ἐν τοῖς τῶν ἑξ ἡμερῶν ἔργοις οὐ προηγῆσατο. Τὰ μὲν γὰρ προὔπεστησαν οὐ φυσικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰτιωδῶς, ὡσπερ τὰ νῦν γεγόμενα ἄτομα γέγονασιν ἐν τοῖς πρώτοις ἀτόμοις τῶν ἰδίων εἰδῶν, τὰ δὲ καινὰ εἶδη προὔπεστησαν ἐν τισὶν ἐνεργητικαῖς δυνάμεσιν, ὡς τὰ ἐκ σήψεως γεγόμενα ζῶα, ἐκ τῶν δυνάμεων τῶν ἄστρον καὶ τῶν στοιχείων τότε προσειλημμένων αὐτοῖς. Καὶ ἄλλα δὲ τινὰ καινὰ εἶδη ἔχοντα ἀναφαίνονται ἐκ συμπλοκῆς διαφόρων ζῶων κατ' εἶδος καὶ φυτῶν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἡμιόνος. | Καὶ ταῦτα μὲν προηγῆσαντο φυσικῶς· τινὰ δὲ κατ' ὁμοιότητα προηγῆσαντο, ὡς αἱ νῦν πλαττόμεναι ψυχαί. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ τῆς ἐνανθρωπίσεως ἔργον, ἐπεὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γέγονε, καὶ τὸ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς μυστήριον τῶν πρώτων μὴ γε μυστήριον ἦν εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὸν Παῦλον. Ἀλλὰ καὶ ἡ μὲν τῶν ψυχῶν δόξα κατ' ὁμοιότητα τῶν ἀγγέλων προηγῆσατο· ἢ δὲ σωματικῆ, ἐν τῷ οὐρανῷ, μάλιστα τῷ ἐμπύρῳ. Ὅθεν ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ λέγεται· „Οὐδὲν ὑπὸ τὸν ἥλιον καινόν· ἦδη γὰρ προηγῆσατο ἐν τοῖς πρὸ ἡμῶν γέγονασιν“.

2. Περὶ τῆς καταπαύσεως τῆς ἑβδόμης ἡμέρας. — Καταπαῦσαι λέγεται ὁ Θεὸς ἢ ὡς ἀπὸ τῶν ἔργων παυσάμενος· τῇ γὰρ κινήσει καὶ ἐνεργείᾳ, ἢ ἔοικεν ἢ τῆς θείας ἀγαθότητος πρόοδος, ἀντίκειται ἢ κατάπαυσις· ἢ ὡς τὴν ἐπιθυμίαν πεπληρωκῶς, ἢ καὶ αὐτὴ κινήσει ἔοικεν, εἰς ἕτερόν τι φερομένη· ἢ ὡς πεπαυμένος καινὰ δημιουργεῖν· οὐδὲν γὰρ μετὰ ταῦτα πεποίηκεν, ὅπερ ἐν τοῖς πρώτοις οὐ προηγῆσατο τρόπῳ τινί, ὡς εἴρηται· ἢ ὡς ἀπὸ τῶν ἔργων εἰς ἑαυτὸν καταπαύσας καὶ ὡσπερ ἐπιστραφεὶς, ἵνα δειχθῇ τὸ ἀνενδεές αὐτοῦ καὶ τὸ αὐταρκές. Ἀλλ' εἰ καὶ ἑξ

11 Ioh. 1, 17 28 Eccl. 1, 10 30 Ce titre, en marge dans A, se rapporte au second article de la question LXXIII.

αἰδίου εἰς ἑαυτὸν κατέπαυσεν, ὁμῶς τοῦτο τὸ τὰ γενόμενα εἰς ἑαυτὸν καταπαῦσαι τῆς ἐβδόμης ἡμέρας γέγονεν ἔργον.

Εἰ δὲ ἕως ἄρτι ἐργάζεται, ὡς ἐν εὐαγγελίοις λέγεται, τῷ συντηρεῖν καὶ διοικεῖν τὴν παραχθείσαν κτίσιν, οὐ τῷ καινὴν κτίσιν δημιουργεῖν. Λέγεται δὲ καὶ ἄλλως καταπαῦσαι, ὅτι ἡμᾶς καταπαύειν ποιεῖ εἰς αὐτὸν ἅπὸ τῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἡμετέρων ἔργων, ἵνα ὦμεν μακάριοι τῷ αὐτοῦ μόνου ἀπολαύειν.

3. Ὅτι ὁ ἀγιασμός καὶ ἡ εὐλογία τῇ ἐβδόμῃ ἀρμόζει, διότι ἐν ταύτῃ κατέπαυσεν τῆς δημιουργίας τῶν ὄντων, εἰ καὶ μὴ τῆς διοικήσεως, δοὺς αὐτοῖς πρὸς τὸ πληθύνεσθαι καὶ αὔξειν χάριν καὶ δύναμιν, καὶ διότι ἐν ταύτῃ κατέπαυσεν εἰς ἑαυτὸν. Οὐχ ἠγίασε δὲ τὴν ἐβδόμην ὡς ἐκ νέου τινὸς δυναμένου προσγίνεσθαι τῷ Θεῷ ἢ ἀπογίνεσθαι, ἀλλ' ὅτι τοῖς κτίσμασι προσγίνεται τι ἀγαθὸν διὰ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐν τῷ Θεῷ ἀναπαύσεως. Εὐλογημένοι μὲν οὖν καὶ ἄλλαι ἡμέραι, ἀλλ' ἡ τῆς ἐβδόμης εὐλογία τῆς ἐν τῇ φύσει διαδοχῆς ἐστίν, ἥτις ἐστὶν αὔξεις τοῦ ἀγαθοῦ τῆς κατὰ φύσιν πρώτης ἐν ταῖς ἕξ ἡμέραις γενέσεως.

LXXIV. — Περὶ πασῶν κοινῇ τῶν ἡμερῶν.

1. Ὅτι ὁ λόγος τῆς διακρίσεως τῶν ἐπτὰ ἡμερῶν ἐκ τῶν προειρημένων φανερός ἐστίν. Τὸ γὰρ πρῶτον μέρος τοῦ κόσμου δημιουργεῖται τῇ πρώτῃ καὶ διακρίνεται καὶ κοσμεῖται τῇ τετάρτῃ. Τὸ μέσον διακρίνεται τῇ δευτέρᾳ καὶ κοσμεῖται τῇ πέμπτῃ. Τὸ τελευταῖον διακρίνεται τῇ τρίτῃ καὶ κοσμεῖται τῇ ἕκτῃ. Ἐν τρισὶ δὲ καὶ κατὰ τοὺς Πυθαγορείους ἡ τελειότης ἐν ἀρχῇ καὶ μέσῃ καὶ τελευτῇ. Ἀλλ' ἀποκρίνεται δὲ καὶ τῇ τελειότητι τοῦ ἕξ ἀριθμοῦ ἢ τῶν θείων ἔργων τελείωσις, ὅς ἐκ τῶν αὐτοῦ μερῶν τὴν σύστασιν ἔχει· ταῦτα δὲ εἰσιν· ἓν, δύο, τρία. Ἡ μὲν γὰρ μία ἡμέρα καταλογίζεται τῇ διαμορφώσει τῆς ἀσωμάτου κτίσεως· αἱ δὲ δύο τῇ τῆς σωματικῆς· αἱ δὲ τρεῖς τῇ διακοσμήσει· τῇ δὲ ἐβδόμῃ ἡμέρᾳ προλογίζεται τι παρὰ πάντα ἐκεῖνα τὰ ἔργα, τὸ ἀπὸ πάντων τὸν Θεὸν εἰς ἑαυτὸν καταπαῦσαι, ἢ ὅτι ἐν αὐτῇ καινὴν κατάστασιν ἔσχεν ὁ κόσμος, ὥστε μηδενὸς αὐτῷ ἐκ νέου προστιθεμένου, τὸ τῆς διαδοχῆς μόνον ἀγαθὸν ἐκ ταύτης ἀρχὴν λαμβάνον, ἀνύεσθαι.

2. Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ μὲν Αὐγουστίνος τὰς ἐπτὰ ἡμέρας μίαν εἶναι φησιν ἐπταπλῶς τοῖς πράγμασιν ἐπανακυκλουμένην, διὰ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκάστης τὴν τοῦ ἀγγελικοῦ νοῦ γνῶσιν λέγει νοεῖσθαι, ὥστε πρώτῃ ἡμέραν εἶναι τοῦ πρώτου ἔργου τὴν γνῶσιν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως, καὶ διακρίνει τὰς ἡμέρας κατὰ τὴν τῶν γνωστῶν πραγμάτων φυσικὴν τάξιν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸ ἐφεξῆς τῆς γνώσεως, ἢ τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο δὲ

πάμπολυ διαφέρει τῆς κοινῆς τῶν διδασκάλων γνώμης, οἱ τῷ γράμματι στοιχοῦντες διὰ τῶν ἡμερῶν τούτων χρονικᾶς ἡμέρας νοοῦσι καὶ διαδοχᾶς τῆς τῶν ὄντων παραγωγῆς· καὶ τὸ μὴ ἅμα πάντα διακεκρίσθαι καὶ διακεκοσμηθῆναι οὐ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀδυναμίας εἶναι φασιν, ὡς ἂν δεομένου χρόνου πρὸς τὸ δημιουργεῖν, ἀλλ' ὡς ἂν ἡ τάξις ἐν τῇ τῶν ὄντων γενέσει φυλάττηται. Καὶ διὰ τοῦτο ἐδέησε ταῖς διαφόροις τοῦ κόσμου καταστάσεσι διαφόρους ἡμέρας ὑπηρετεῖσθαι, ἀεὶ διὰ τοῦ ἐπομένου ἔργου καινὴν τινα τελειότητα ἔξιν προσλαμβάνοντος.

3. Ὅτι οἰκειοῖς ὀνόμασιν ἡ Γραφή κέχρηται πρὸς τὸ ἐκφαίνειν τὰ τῶν ἕξ ἡμερῶν ἔργα. Ἐν μὲν γὰρ τῇ δημιουργίᾳ μέμνηται τοῦ Υἱοῦ ὡς ἀρχῆς, ὡς ὅταν λέγῃ· „Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν“· ἐν δὲ τῇ διασκοσμήσει καὶ διακρίσει ὡς Λόγου τοῦ Θεοῦ μνημονεύει, ὡς ὅταν λέγῃ· „Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω“· ἅμα δὲ διὰ τοῦ εἶπε, καὶ ἡ θεία ἐξουσία δηλοῦται.

Ἔτι, διὰ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ Αὐγουστίνον, ἡ ἀσώματος φύσις νοεῖται, f. 243 ὡς πλὴν ἀνείδεος· διὰ δὲ τῆς γῆς, ἡ πάντων τῶν σωμάτων ἀνείδεος ὕλη· καὶ οὕτως οὐδὲν παραλέλειπται κτίσμα. Κατὰ δὲ Βασίλειον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ὡσπερ δύο ἄκρα ὑπόκεινται, ὥστε ἕξ αὐτῶν τὰ μέσα νοεῖσθαι, ὧν τὰ μὲν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν φέρονται, τὰ κοῦφα, τὰ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν, τὰ βαρέα.

Ἔτι, τῷ μὲν λέγεσθαι πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπὶ τῶν ὑδάτων, δι' ὧν ἡ ἀνείδεος ὕλη νοεῖται, παριστάνεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀγαπᾶ τὸ εἶναι τῶν ὄντων ὁ Θεός, ὡσπερ ἡ τοῦ τεχνίτου ἀγάπη πρῶτως φέρεται ἐπὶ τὴν ὕλην, ἵνα δι' αὐτῆς εἰδοποιήσῃ τὸ ἔργον· τῷ δὲ λέγεσθαι καὶ εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλόν, ἡ ἀγάπη τοῦ διαμένειν αὐτοῦ, οὐχ ὡς τῆς κτίσεως ἄλλως προβάσεως ἢ ὡς ἐγινώσκετο γενησομένη, ἢ ὡς οὐκ ἀρεσκόμενος ταύτῃ καὶ πρὸ τοῦ πεποιηθῆναι.

Ἔτι, καὶ ἐν τῇ δημιουργίᾳ καὶ ἐν τῇ μορφώσει ἡ τριάς τῶν προσώπων ἐκφαίνεται· πρῶτον μὲν γάρ, τὸ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον ἐμφαίνεται διὰ τοῦ ποιούντος Θεοῦ, τὸ τοῦ Υἱοῦ διὰ τῆς ἀρχῆς ἐν ἣ ἐποίησε, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ὑδάτων φερομένου. Ἐν δὲ τῇ διαμορφώσει τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ λέγοντι Θεῷ· τὸ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῷ λόγῳ δι' οὗ λέγεται· τὸ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῷ ἀγαθῷ, ἐπεὶ „εἶδεν ὁ Θεός, φησὶν, ὅτι καλόν τὸ γεγονός“.

Πνεῦμα δὲ Θεοῦ τινὲς τὸν ἀέρα ἐνόησαν ἢ τὸν ἀνεμον, τοῖς δὲ ἐνδοξοτέροις ἁγίοις τὸ θεῖον Πνεῦμα γενόηται ἐκεῖ, ὃ λέγεται ἐπιφέρεσθαι τῷ ὕδατι, ἢ τῇ ἀνειδέῳ ὕλη, κατὰ Αὐγουστίνον, ἵνα μὴ τὰ ποιηθησόμενα ἔργα διὰ τὴν τῆς ἐνδείας ἀνάγκην δόξειεν ὁ Θεός ἀγαπᾶν· ἢ γὰρ τῆς ἐνδείας ἀγάπη ὑποτάσσεται τοῖς πράγμασιν ὧν ἐρᾶ, οὐ κατὰ τὸπον δὲ ἐπιφέρεται, ἀλλ' ὑπερκειμένη δυνάμει· ἢ κατὰ τὸν Βασίλειον ἐπεφέρετο, 40 τουτέστιν ἔθαλπε καὶ ἐξωογόνει τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν καθ' ὁμοιότητα

τῆς ἐπιφραζούσης ὀρνιθοσ, ζωτικὴν τοῖς θαλπομένοις ἐνιὲν δύναμιν· ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ διὰ τοῦ ἐν τῷ βαπτίσματι ὕδατος δίδεται.

Ἔτι, διὰ τοῦ ἐποίησεν ὁ Θεός, ἐκβάλλεται ἡ τινῶν δόξα λεγόντων δι' ἀγγέλων γενέσθαι τὰ ὁρατά· μία δὲ λέγεται ἡμέρα ἡ πρώτη, ἵνα προὑπογράψῃ τὸ τῆς φυσικῆς ἡμέρας μέτρον, εἴκοσι καὶ τεσσάρων ὥρων ἢ διαστήματι συναγόμενον καὶ περιγραφόμενον.

Traité de l'homme.

LXXV. — Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καθ' αὐτήν. 10

1. Ὅτι ἡ ψυχὴ οὐκ ἔστι σῶμα· ἔστι γὰρ πρώτη ἀρχὴ ζωῆς, δι' ἣν τὸ ζῶν λέγεται σῶμα, ὡσπερ ἡ θερμὴ, ἀρχὴ οὐσα θερμάνσεως ἐν τῷ σώματι, οὐκ ἔστι σῶμα, ἀλλ' ἐντελέχεια σώματος.

2. Ὅτι καὶ ὑφεστῶς τι ἔστιν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ. Φανερόν γάρ, f. 244 ὅτι ὁ ἀνθρώπος δύναται διὰ τοῦ νοῦ πάντων τῶν σωμάτων τὴν φύσιν 15 γινώσκειν· τὸ δὲ δυνάμενον τὰ ἄλλα γινώσκειν ἀνάγκη μηδὲν ἐκείνων ἔχειν ἐν τῇ αὐτοῦ φύσει· τὸ γὰρ φύσει ἐνδὸν ἐκείνῳ τὴν τῶν ἄλλων γνῶσιν ἐκώλυεν ἂν, ὡς ἐπὶ τὴν τοῦ νοσοῦντος γλώττης ὀρώμεν, ἥτις πικροῦ καὶ χολώδους ἀναπλησθεῖσα χυμοῦ, οὐ δύναται τινος αἰσθῆσθαι γλυκέος, πικρὰ δὲ ταύτη πάντα δοκεῖ. Ἀδύνατον ἄρα τὴν νοερὰν ἀρχὴν φύσιν σώματος 20 ἔχειν ἐν ἑαυτῇ· πᾶν δὲ σῶμα ὀρισμένην τινὰ φύσιν ἔχει· ἀδύνατον ἄρα σῶμά τι εἶναι τὴν νοερὰν ἀρχήν. Ἄλλ' οὐδὲ δυνατὸν δι' ὀργάνου σωματικοῦ νοεῖν, ἐπεὶ ἡ ὀρισμένη φύσις τοῦ ὀργάνου ἐκείνου ἐκώλυεν ἂν τὴν γνῶσιν πάντων τῶν σωμάτων, ὡσπερ εἰ τοιόνδε χρῶμα εἶη οὐ μόνον ἐν τῇ κόρῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν σκεύει ὑελίνῳ, ἐγχυθείη δὲ τι ὑγρὸν, ὁμοιον ἐκείνῳ τῷ χρώ- 25 ματι δόξειεν ἂν. Ἔχει ἄρα ἡ νοερὰ αὕτη ἀρχὴ, ἥτις νοῦς ἢ διάνοια λέγεται, ἐνέργειάν τινα καθ' αὐτήν, ἧς οὐ κοινωνεῖ τῷ σώματι. Οὐδὲν δὲ δύναται καθ' αὐτὸ ἐνεργεῖν, εἰ μὴ καὶ καθ' αὐτὸ ὑφίσταίτο· μόνου γὰρ τοῦ ἐνεργεῖα ὄντος ἔστι τὸ ἐνεργεῖν· ἔθεν τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐνεργεῖ τι, ᾧ καὶ ἔστιν· διὰ τοῦτο οὐ λέγομεν τὴν θερμὴν θερμαίνειν, ἀλλὰ τὸ θερμόν. Λείπεται 30 ἄρα τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἥτις νοῦς ἢ διάνοια λέγεται, ἀσώματόν τι εἶναι καὶ ὑφεστῶς.

3. Ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἀλόγων ζῴων οὐχ ὑφεστήκασιν καθ' αὐτάς· αἰσθητικαὶ γὰρ εἰσι μόνον· ἡ δὲ αἰσθητικὴ ψυχὴ οὐκ ἔχει τινὰ ἐνέργειαν καθ' αὐτήν, ἀλλὰ πᾶσα ταύτης ἐνέργεια τοῦ συναμφοτέρου ἔστιν· τὸ δὲ 35 μὴ καθ' αὐτὸ ἐνεργοῦν, οὐδὲ καθ' αὐτὸ ὑφέστηκεν· ἕκαστον γὰρ ὁμοίως ἔχει τὸ εἶναι καὶ τὸ ἐνεργεῖν.

4. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ μόνη ἀνθρώπος, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον. Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων, τὸ αἰσθάνεσθαι ἴδιον ὑποτιθέμενος τῆς ψυχῆς, ἠδύ- νατο λέγειν καὶ τὴν ψυχὴν ἀνθρώπον εἶναι χρωμένην σώματι. Εἰ δὲ τὸ 40